

УДК 336

Бондар Є. М., аспірант
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондар Є. М. Забезпечення економічної безпеки банківської діяльності. У статті розглянуто питання економічної безпеки банківської діяльності на макроекономічному рівні.

Бондар Е. М. Обеспечение экономической безопасности банковской деятельности. В статье рассмотрен вопрос экономической безопасности банковской деятельности на макроэкономическом уровне.

Bondar E. Economic Security Ensuring of Banking Activity. The question of economic security of the banking activity on macroeconomical level is considered in the article.

Постановка проблеми. Погрози національним інтересам в кредитній і грошовій сферах в основному пов'язані з початковим порушенням базових принципів функціонування банківської системи – комерційних банків і НБУ. Серед них можна виділити забезпечення відповідності основних орієнтирів банківській діяльності цільовим дачам розвитку української економіки, стійкості банківської системи, здібності цієї системи впливати на економічне зростання, синхронності розвитку банківського і інших секторів економіки. Ключовою в активізації банківського сектора є реалізація центрального положення кредитно-банківської системи в перетворенні української економіки, її вихідний домінуючий вплив на відтворювальний процес. У свою чергу, перспективи розвитку кредитно-банківської системи пов'язані із загальносвітовими тенденціями, але визначаються передусім функціонуванням як органічна ланка національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція економічної безпеки банківської сфери майже не знайшла широко висвітлена у вітчизняній і зарубіжній літературі. Деяким аспектам цієї надзвичайно серйозної проблеми присвячені роботи Г. П. Ситника, В. Т. Білоуса, С. І. Пиріжкова, О. Бодрука, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця та ін.

Загальнотеоретичні і практичні проблеми економічної безпеки в банківській системі знайшли відображення у наукових дослідженнях таких учених-економістів з країн ближнього і дальнього зарубіжжя, як С. М. Ігнат'єва, В. К. Сенчагова, А. Г. Саркісянц, А. М. Тавасієва, Н. Ляминої, І. К. Шереметьєв, Л. П. Гончаренко, та інші. З-поміж вітчизняних науковців слід відзначити Б. В. Губського, Я. А. Жаліло, М. М. Єрмошенко та інші.

Мета статті – узагальнити методологічні підходи до економічної безпеки функціонування банків з точки зору макроекономічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах майже не має жодного аспекту національної безпеки країни, що безпосередньо не залежав від рівня фінансової безпеки. В той же час рівень самої фінансової безпеки у значній мірі залежить від рівня інших аспектів національної безпеки. Головним моментом в цій сфері є безпека функціонування банківської системи.

Економічна безпека банківської діяльності – це, передусім, здатність інститутів влади (регулюючих органів, банківського співтовариства і вищого керівництва банків) і банківської системи в цілому забезпечувати стійкий розвиток банківського бізнесу і ефективне виконання банками їх економічних функцій.

До масштабних і довготривалих погроз безпеки банківської системи України відносяться:

– зростаюча експансія банків з іноземним капіталом. Наслідком цього може стати фактичний демонтаж національної банківської системи, подібно до того, як це відбувається в ряді країн Центральної і Східної Європи (ЦВЕ), де до 2007 р. частка банків з іноземним капіталом в сукупних активах банківських систем досягає 70-97%;

– дисфункціональність банківської системи. Її проявом служить дефіцит довгострокових фінансових ресурсів і низька доля банківських кредитів в структурі джерел фінансування капіталовкладень підприємств – близько 10% (у 2000 р. – 2,9%), тоді як в США цей показник дорівнює 40%, країнах ЄС – в середньому 42-45%, Японії - 65% [1, С. 14].

– дисперсність банківського капіталу. Вона проявляється у відносно невеликих розмірах лідерів ринку (на 22 банки із статутним капіталом більше 10 млн. євро припадало 78,2% сукупних статутних капіталів усіх українських банків) і наявності великого “поля” кредитних організацій з капіталом менше 10 млн. євро (на 114 банки припадало 21,8% сукупних статутних капіталів)[2]. Така розпиленість капіталів робить національний банківський сектор практично неконкурентоспроможним у сфері фінансування великих угод за участю провідних і навіть середніх вітчизняних компаній.

Зупинимося на цих погрозах детальніше.

1. Зростаюча експансія банків з іноземним капіталом. У сучасних умовах посилюється проникнення іноземного банківського капіталу на український фінансовий ринок. Інтерес до нього пов'язаний з тим, що він є таким, що розвивається. У Україні вище рівень інфляції, що забезпечує іноземним банкам вищу відсоткову маржу і прибутковість від банківських операцій, чим в традиційних регіонах своєї діяльності [3, С. 8].

Українські банки з іноземним капіталом є найбільш надійними, причому вони не обтяжені великою філіальною мережею, а також мають безпрецедентно високий рівень зовнішньої підтримки. Як правило, ці банки займають досить вузькі ніші на ринку банківських послуг в корпоративному секторі і навіть в умовах банківської кризи їм вдалося закінчити рік з рентабельністю власного капіталу на рівні 30-40% і досить високою якістю активів.

До таких банків фахівці відносяться Каліон Банк Україна, Сітібанк (Україна), ІНГ Банк Україна. Традиційно ці банки не надають послуг населенню, однак відкриті для великих корпоративних клієнтів. Серед банків, що працюють з населенням, виділяються банки за участю іноземного капіталу, які мають розвинену роздрібну мережу, а також високий рівень зовнішньої підтримки. До таких банків відносяться Укрсіббанк (BNP Paribas), Форум (Commerzbank), Сведбанк (Swedbank), Укрсоцбанк (UniCredit Group), Правекс-банк (Intesa SanPaolo), Ерстебанк (Erste Group), Альфа-банк, VAB банк.

Саме ці банки виявилися здатними вистояти в період кризи навіть при самому несприятливому сценарії в національній економіці. Частина банків заявили, що підтримуватимуть свій бізнес в цій країні практично при будь-якому розвитку подій в економіці, частина скептично настроєні відносно перспектив швидкого відновлення економіки України.

Аналогічна динаміка простежується в Російській Федерації. Там з 1998 по 2006 р. число банків із 100-відсотковим іноземним капіталом більш ніж потроїлась – з 16 до 51. Ще в 12 банках нерезиденти мали в 2006 р. контрольний пакет – від 50 до 100% акцій. Всього на початок жовтня 2006 р. іноземці брали участь в капіталі 148 російських банків (на початку року – 136). Крім того, згідно зі світовою практикою великі міжнародні банки, освоюючи нові ринки, йдуть на них услід за своїми основними клієнтами – транснаціональними корпораціями. Присутність цих корпорацій в російській економіці розширюється.

Експансія іноземного банківського капіталу в Україну особливо інтенсифікувалася з 2005 р., чому немало сприяли: суттєве збільшення інвестиційної привабливості, що виразилося в присвоєнні високих рейтингів провідними світовими рейтинговими агенціями; зростання реальних прибутків населення і обумовлене їм швидке зростання споживчого кредитування; валютна лібералізація; зростаючий попит підприємств на кредити для технічного переозброєння і розширення масштабів діяльності.

Нажаль, інформація щодо частки нерезидентів в сукупному капіталі українських банків автором не знайдена і ці процеси ми можемо оцінювати через аналогічні процеси, що протікають в інших країнах, які знаходяться в аналогічному стані розвитку. Так, частка нерезидентів в сукупному капіталі російської банківської системи за 2005-2006 рр. збільшилася в 2,5 рази: на початок 2005 р. вона складала 6,29%, а на початок 2007 р. – вже 16% [4, С. 52], тобто за два роки виросла більше, ніж за попередні 15 років. Швидко зростає участь нерезидентів у власному капіталі і активах російської банківської системи. За 2006 р. вона збільшилась з 9,3 до 12,7% і з 8,3 до 12,1% відповідно [5, С. 91].

Саме у 2005-2006 рр. експансія іноземного капіталу перейшла з прихованої стадії (переговори про придбання українських банків, спостереження за українським ринком) у відкриту. Це виразилося в різкому збільшенні кількості і обсягів угод поглинання українських банків нерезидентами.

2. Державна політика. Досить значним острівцем стабільності в банківській системі традиційно залишаються державні банки. Після підвищення статутного капіталу, а також враховуючи майбутнє зростання капіталу Укресімбанку і Ощадбанку можна стверджувати, що в перспективі обидва банки виглядатимуть надійними. Проте експертів бентежать результати кредитної активності зокрема Ощадбанку, який активно вкладає кошти в енергетичні компанії і видає значні кредити НАК

“Нафтогаз України”. Очевидно, що керівництво банку не приймає рішення про кредитування самостійно, а робить це під тиском уряду, що ставить в довгостроковій перспективі під сумнів повернення таких кредитів при несприятливих економічних обставинах. Також насторожує той факт, що значний обсяг інвестицій з боку держави в Ощадбанк йде не на реформування і вдосконалення філіальної мережі Ощадбанку, а фактично на рішення державних проблем.

3. Стосунки іноземних інвесторів з вітчизняними. Аналізуючи моделі бізнесу іноземних банків в Україні, слід зазначити, що в основному використовується всього два підходи: переважаюча участь іноземного фінансового холдингу і форма спільного підприємства. У будь-якому випадку потенційним клієнтам банків за участю іноземного капіталу в Україні необхідно не тільки уважно відстежувати події навколо материнського банку, але і стежити за стосунками між українськими і іноземними акціонерами. У критичний момент, коли банку потрібно поповнення статутного капіталу, вже неодноразово можна було спостерігати ситуації, коли українські акціонери зазнавали фінансові утруднення, тимчасово блокуючи збільшення власного капіталу банку. Аналогічну ситуацію можна було спостерігати не тільки в Укрсіббанку в 2008 р., але і в інших банках за участю іноземного капіталу[6].

Можна виділити три основні цільові групи серед українських банків, що цікавлять іноземний капітал: *великі українські банки*: основні мотиви в придбанні банків цієї групи - отримання помітної частки на ринку банківських послуг; *середні спеціалізовані банки*: мотивація в придбанні банків цього сегменту є заняття перспективної ринкової позиції, передусім на ринку роздрібних банківських послуг, що інтенсивно розвивається; *малі банки*: стимулом для купівлі цих банків є отримання ліцензії на банківські операції без проходження процедури реєстрації дочірнього банку з нуля.

Прихід іноземного банківського капіталу в Україну носить подвійний характер. Якщо говорити про позитивні сторони використання іноземного банківського капіталу в Україні, то вони наступні:

1. Залучення іноземних банків скорочує наявний в країні дефіцит кредитних установ. За даними НБУ на 1 січня 2010 р. в Україні діяли 182 банки. На думку фахівців, для нормального банківського обслуговування населення необхідно мати одну банківську установу на 1200-1500 чоловік, тобто нашій країні потрібно 30-35 тис. банківських установ (банків і їх філій). При такій чисельності банківських установ фізичні особи і суб'єкти економіки можуть отримати повний набір банківських послуг і їх високу якість.

2. Іноземні банки сприяють припливу капіталу в українську економіку. При створенні в країні економічної і політичної стабільності, відлагодженої правової бази вони можуть зробити благотворний вплив на розвиток реального сектора нашої економіки. Сам факт зростаючої присутності в Україні зарубіжних банків свідчить про наявність в країні сприятливого інвестиційного клімату, допустимого рівня ризиків і подає позитивний сигнал про можливе збільшення припливу капіталу в нашу економіку.

3. Іноземні банки сприяють розвитку конкуренції на українському банківському ринку, змушують вітчизняні банки підвищувати культуру обслуговування, диверсифікувати набір банківських послуг, знижувати ризики. Для основної частини резидентів – споживачів банківських послуг масовий прихід зарубіжного капіталу в банківську систему вигідний, оскільки це сприятиме зниженню відсоткових ставок за кредитами, підвищенням якості наданих послуг, появою нових банківських продуктів.

4. Поява нових кредитних установ в особі іноземних банків з величезними фінансовими можливостями і сталою діловою репутацією підвищує ліквідність і надійність банківської системи в цілому. Ймовірність того, що банк зі світовим ім'ям збанкрутує, значно нижче за ймовірність краху будь-якого з вітчизняних банків.

5. Іноземні банки створюють в країні додаткові високооплачувані робочі місця. В даний час переважна частина персоналу іноземних банків – українські громадяни. Залучення наших банківських службовців до передових методів роботи іноземних банків позитивно для української економіки.

6. Допуск іноземних банків в Україну сприяє налагодженню співробітництва з іншими країнами в області банківського нагляду за фінансово-кредитними операціями, в протидії легалізації незаконних прибутків.

7. Іноземні банки можуть зробити кваліфіковану допомогу українським підприємствам при виході на міжнародні фінансові ринки в частині консультування і надання усього спектру супроводжуваних послуг.

Але не менш суттєві негативні сторони залучення капіталу іноземних банків в українську банківську систему.

1. Перетікання найбільш кваліфікованих банківських працівників у відділення зарубіжних банків.

2. Переключення на іноземні банки вигідної і надійної клієнтури. Справа в тому, що ці банки мають об'єктивні переваги перед українськими. По-перше, у іноземних банків нижча норма обов'язкових резервів, внаслідок чого вони мають в розпорядженні великі працюючі активи. Наприклад, у Великобританії норма обов'язкових резервів складає 0,45%, в Японії – від 0,125% до 2,5%, в Швейцарії – 2,5%, в США – 2%, а в Росії – більше 7% [7, С. 472]. В Україні нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів у залежності від депозитів і рахунків в цей період коливався в межах 2-12%, однак зараз скоротилась до 4-7% [8]. По-друге, іноземні банки мають більш потужну і дешеву ресурсну базу, що дозволяє їм надавати великі довгострокові кредити, пропонувати широкий спектр банківських послуг, забезпечувати більш низьку вартість кредитів.

В результаті українські банки витісняються з сектора великого кредитування, що змушує їх розширювати операції з мілкими клієнтами, іноді навіть детально не вивчаючи їх кредитоспроможність. Це призводить до залучення до кредитних операцій представників менш прибуткових груп населення, наслідком чого стає збільшення кредитних ризиків вітчизняних банків. При певних обставинах це може спровокувати банківську кризу через кризу “поганих” боргів.

Практика показує, що іноземні банки, особливо великі транснаціональні (ТНБ), за відсутності обмежень на їх діяльність, через свої конкурентні переваги здатні швидко витіснити національні банки з внутрішнього ринку і повністю підпорядкувати собі банківську систему країни. Дозвіл на відкриття філій іноземних кредитних організацій в Польщі став поштовхом до фактичної ліквідації місцевих банків. У вересні 1998 р., за даними Польського банківського союзу, питома вага зарубіжного капіталу в банківському секторі досягла 30%, в 2000 р. він складав вже 60%, а до 2008 р. показник зріс до 80%. Сьогодні іноземним акціонерам належить 8 з 10 найбільших банків Польщі. За оцінками НБУ частка іноземних банків в загальному обсязі банківського ринку України складала на початку 2001 р. 14% [9].

Так, в ряді держав, які відкрили свою економіку для широкого доступу іноземних банків, вже практично не існує національної банківської системи. Частка іноземного капіталу в банківській системі Чехії, Литви, Словаччини складала на початок 2008 р. 96%, в Естонії – 97%, Хорватії – 90, Угорщині – 83, Мексиці – 82, Польщі – 68, Болгарії – 67, Чилі – 42, Перу – 46, Латвії – більше 40, Сінгапурі – 76, Гонконзі – 72%. Для порівняння, частка іноземного капіталу в банківській системі Китаю складає усього 2%, Туреччині – 5%, Індії – 7% [10, С. 71]. Найближчим часом, видно, ця частка відчутно виросте. Потужні ТНБ швидко “підминають” під себе слабкі національні банки. Якщо в 1990-1996 рр. ТНБ скупили головним чином в країнах, що розвиваються банків на 6 млрд. дол., то за 1997-2005 рр. – більш ніж на 50 млрд. дол. [11, С. 4]. Досвід країн Латинської Америки показує, що експансія ТНБ в банківську систему країн регіону в 1990-ті рр. здійснювалася у формах придбання пайової участі в капіталі діючих банків з наступним викупом акцій, що ще залишаються в руках місцевих інвесторів або повного поглинання місцевих банків, у тому числі із зміною їх юридичного статусу (перетворення у філію іноземного банку) [12, С. 75].

3. Іноземні банки можуть впровадитися в стратегічні сфери економіки, дістати доступ до різноманітної інформації про провідні українські підприємства і передати її конкурентам – своїм зарубіжним клієнтам.

4. Зарубіжні банки збільшують ризики банківської кризи в приймаючій країні через можливий їх відхід з цієї країни у разі кризи у своїй “рідній” країні. Крім того, прихід іноземних банків веде до зростання конкуренції, а занадто жорстка конкуренція на ринку банківських послуг може привести до його дестабілізації внаслідок цінових воєн і зниження банківської маржі.

5. Залучення в українську економіку іноземних банків створює додаткові можливості для зарубіжних спецслужб по збору розвідувальної інформації у сфері економіки, політики, військового будівництва.

6. Контроль іноземного капіталу над роздрібним сектором банківських послуг може за певних умов спровокувати економічну кризу в Україні через “перегрів” економіки, викликаного штучно завищеним сукупним попитом (дешеві споживчі кредити). До того ж, іноземні банки, що працюють в Україні, видаватимуть кредити для придбання товарів, вироблених у своїх країнах, сприяючи тим самим створенню додаткових робочих місць у себе на батьківщині і розвитку своєї економіки. В результаті позиції українських товаровиробників слабшатимуть.

Отже, розширення діяльності іноземних банків в Україні, обумовлене усе більш глибокою інтеграцією країни у світове господарство, за великим рахунком, є позитивним фактором для

розвитку вітчизняної економіки. Воно дозволяє розв'язати проблему недостатності кредитування українських підприємств, особливо довгостроковими ресурсами, заповнити нестачу банківських послуг для населення. Проте безконтрольна експансія іноземного капіталу, як показує досвід східноєвропейських і низки латиноамериканських країн, представляє загрозу економічній безпеці країни. Втрачаючи національну банківську систему, держава втрачає контроль над платіжно-розрахунковим оборотом, інформацією про прибутки і витрати громадян, підприємств і організацій, а, отже, втрачає можливість забезпечувати високу збіраємість податків, отримувати необхідні фінансові ресурси для виконання своїх функцій.

Список використаних джерел:

1. Материалы XIX съезда Ассоциации российских банков // Деньги и кредит. – 2008. – № 5. – С. 14.
2. Украинский финансовый сервер. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.ufs.kiev.ua/market/bank_rating.php?by=12.
3. См.: Тальская М. Послезавтра // Эксперт. – 2006. – № 47. – С. 8.
4. Материалы к XVIII съезду Ассоциации российских банков. М.: Ассоциация российских банков, 2007. С. 52.
5. Саркисянц А.Г. Текущие тенденции развития российского банковского сектора // Вопросы экономики. – 2006. – № 10. – С. 91.
6. <http://delo.ua/dengi/banki/samye-nadezhnye-banki-v-ukraine-inostrannym-kapitalom-106517/>.
7. Банковское дело / Под. ред. А.М.Тавасиева. М.: ЮНИТИ, 2001. С. 472.
8. [http://www.bank.gov.ua/Statist/Electronic%20bulletin/data/2-Monetary%20Policy%20Statistics\(2.1-2.2\).xls#2.2!A1](http://www.bank.gov.ua/Statist/Electronic%20bulletin/data/2-Monetary%20Policy%20Statistics(2.1-2.2).xls#2.2!A1).
9. Деловая столица. – 2001. – № 8. – 25 июня.
10. Лямина Н. Нерусские идут // Экономическая безопасность. – 2008. – № 3. – С. 71.
11. Коммерсант. – 2006. 18 июля. – С. 4.
12. Иностранные банки в Латинской Америке в контексте структурных реформ и финансовой глобализации / Отв. ред. И.К.Шереметьев. М.: Наука, 2002. – С. 75.

Ключові слова: банки, економічна безпека, економічна безпека банківської діяльності.